

«نقشه تاریخی ترکستان و ماوراءالنهر»

مکتوباتی مانند تاریخ جهانگشای جوینی و جامع التواریخ رشیدالدین فضل الله همدانی و تاریخ رشیدی میرزا حیدر دغلات و منابع جغرافیایی تاریخی مانند حدودالعالم و مسالک والممالک ها و بسیاری از منابع فارسی و عربی که در حوزه تمدنی ایران زمین تهیه شده‌اند بیشتر با دید ادبی تصحیح و چاپ شده‌اند و کمتر به نکات جغرافیایی و کشف نامواژه‌های مکانی در آن‌ها توجه شده. با توجه به مرزکشی‌های سیاسی قرن نوزده و بیست میلادی که در بسیاری موارد استعماری و بدون توجه به پیشینه‌های تاریخی و فرهنگی است، روز به روز مردمان کشور های مختلف با هویت‌های جعلی نوین شکل داده شده‌اند و ارتباطات فرهنگی گذشته را به باد فراموشی داده‌اند. به هر حال تصور میکنم لازم است اندیشمندان زبان فارسی به این مهم توجه کنند و قبل از این که بیش از این گرد فراموشی بر پیوندهای مردمان مختلف که روزگاری در ارتباط با تمدن ایرانی بوده‌اند، بنشینند، سعی در روشن کردن این پیوند ها نمایند. لازم است که این مهم از سوی ایرانیان پیگیری شود با این که قبلا از سوی محققان شرق شناس چه روسی و چه انگلیسی و چه از دیگر ممالک غرب مکتوباتی تهیه شده ولی واقعیت آن است که همه این تحقیقات (یا کمینه بودجه آن) از مجرای استعمار و مرزکشی در بین مردمان مختلف بوده و در مقابل و برای تخریب راه های تجاری و فرهنگی متصل کننده بین این مردمان.

از نشانه های بارز این تخریب فرهنگی آن که ارتباط کاشغر با بخارا و بخارا با مشهد و مشهد با هرات و بدخشان با ختن و ختن با کشمیر تقریبا گسسته شده و این ها شهرهایی بوده اند که دست کم برای دو تا سه هزار سال با هم ارتباط ارگانیک داشته اند و همواره فارغ از حکمران های متفاوت از یک فرهنگ سیراب میشدند و ادبیات و زبان ارتباطی یکسان داشته‌اند. ادبیات ارتباطی که بر خلاف زبان روسی و انگلیسی (یا چینی در برخی نقاط) که امروز در بیشتر مناطق غرب آسیا زبان ارتباطی شده مهاجم نبوده و از طریق زور خود را پخش نکرده بلکه از طریق راه و تجارت و گسترش باورها و اندیشه‌ها گسترده شده.

اینجانب پویان تظہیری مقدم راهنمای گردشگری و طراح تورهای مسیر راه ابریشم بویژه حدفاصل بین ایران و چین هستم. بواسطه سفرهای متعددی که به منطقه فرارود (ماوراءالنهر) و ترکستان چین (ختا و ختن) و چین هان (چین مرکزی یا ماچین قدیم) و آسیای مرکزی (هفت آب و مغولستان و سیبری) داشته‌ام، در زمان پیگیری کلاس تاریخ جوینی و تاریخ بیهقی استاد مهدی سیدی همواره دغدغه موقعیت یابی مکان‌های اشاره شده با من بود. خوشبختانه استاد سیدی که یکی از نوادر تاریخ جغرافیای ادبی زبان فارسی است قبلا برای بسیاری از مناطق یاد شده مکتوبات و نقشه هایی تهیه کرده بودند که در طول این سال ها برای درک موقعیت مکان‌های تاریخی، بسیار راه گشا است. بویژه نقشه های تاریخی شاهنامه و تاریخ بیهقی زبانزد است. اما هرچه به سمت شرق پیشروی کنیم با این که مکتوبات فارسی بسیاری در مورد آن مناطق هم وجود دارد

ولی متأسفانه نقشه درخوری هنوز تهیه نشده و البته به دلیل تداخل حوزه تمدنی چینی و ایرانی اسامی هم معمولاً بیناتمدنی ضبط شده.

به هر روی این کار تلاشی است برای گویا سازی نام های آورده شده در تاریخ جوینی و شاید بعدتر دیگر منابع فارسی در مناطق آسیای شرقی و مرکزی.

به پیوست نقشه تهیه شده برای کلاس تاریخ جهانگشای جوینی استاد سیدی با نام «نقشه تاریخی ترکستان و ماورالنهر» تقدیم میشود.

توضیحات نقشه:

بستر این نقشه محیط گوگل مپ (Google map) و مناسب برای استفاده در محیط موبایل یا کامپیوتر است. به عبارت دیگر این نسخه مناسب برای چاپ کاغذی نیست.

نقشه توسط اینجانب پویان تطهیری مقدم و زیر نظر استاد مهدی سیدی با حمایت و مشورت علمی ایشان آماده شده.

در جدول راهنمای متصل به نقشه چند بخش به ترتیب زیر وجود دارد:

۱) آبادی ها:

در این بخش نام واژه های جغرافیایی که یا در تاریخ جوینی و یا منابع دیگر آمده با نشانه زیر مشخص است.

۲) رود خانه ها و آب ها

برخی از رود های مهم که بویژه در تاریخ جهانگشا نامشان آمده و یا حوضه آبریز رود مورد نظر مشخص کننده محدوده ولایتی خواص است با رنگ آبی آورده شده. در این بخش دریاچه ها با علامت و رنگ زیر نشان داده شده.

۳) راه ها و گذرگاه ها :

برخی از راه ها که قبل از بوجود آمدن راه های ماشین رو از هزاره های قبل مورد استفاده مسافران بوده در این بخش با رنگ زرد نمایانده شده و همچنین نقاط گردنه که در راه های کوهستانی بسیار مهم بوده اند با نشانه نارنجی مشخص شده اند.

۴) قلمرو های سیاسی و جغرافیای تاریخی:

در دوران قبل حدود و مرز بیشتر ولایات با توجه به حوضه آبریز رودخانه ها مشخص میشده اند، مثل ولایت سغد به مرکزیت سمرقند که حوضه آبریز رود زرافشان بوده یا ولایت چاچ که حوضه آبریز رود بناکت یا فناکت بوده یا ولایت بدخشان که حوضه آبریز رود پنج بوده. به هر روی در این نقشه به صورت حدودی این قلمرو های سیاسی و تاریخی مشخص شده. پر واضح است که به مرور این نقشه تکمیل تر و دقیق تر خواهد شد و در حال حاضر این حدود با دقت کمی نشان داده شده اند. برای مثال در زیر نمونه یکی از این حدود که مربوط به ولایت بدخشان است با رنگ نارنجی کمرنگ نشان داده شده خط آبی بین منطقه، «رود پنج»^۱ است که امروزه مرز بدخشان تاجیکستان و بدخشان افغانستان است.

^۱ رود پنج بعد از یکی شدن با آب و خش به رود آموی یا آمو دریا (جیحون) نامیده میشود.

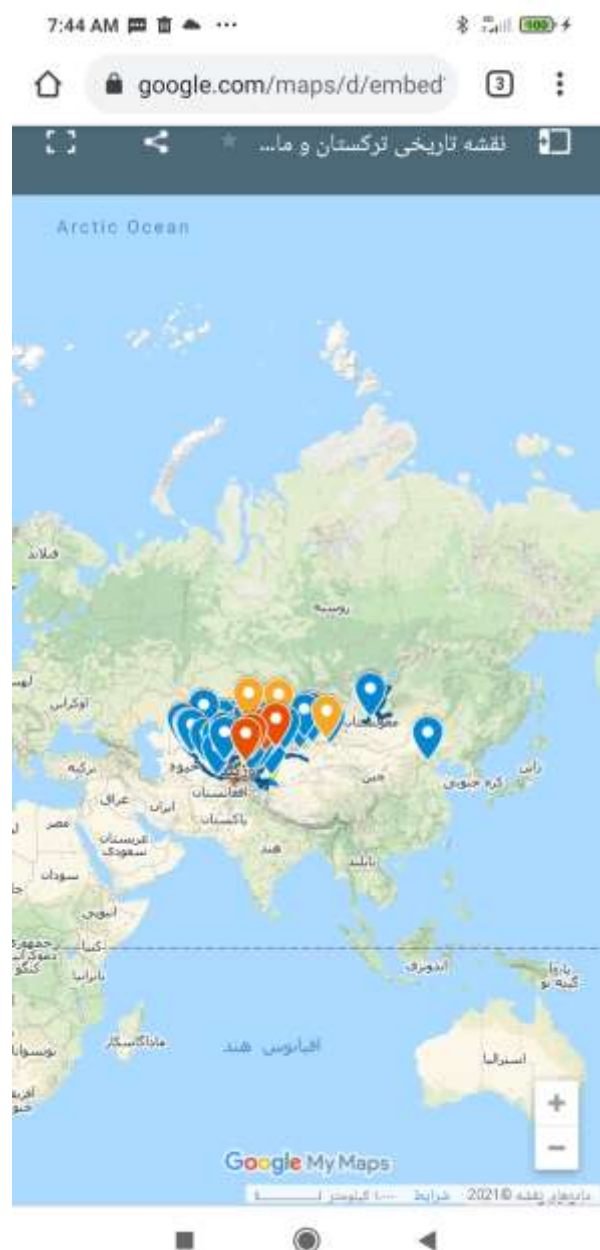
روش استفاده:

همانطور که قبلا گفته شد می‌توانید لینک نقشه را در موبایل یا رایانه باز کنید و به نقشه دست رسی پیدا کنید. با توجه به این که در رایانه صفحه تصویر بزرگ تر است احتمالا کار کردن راحت تر خواهد بود.

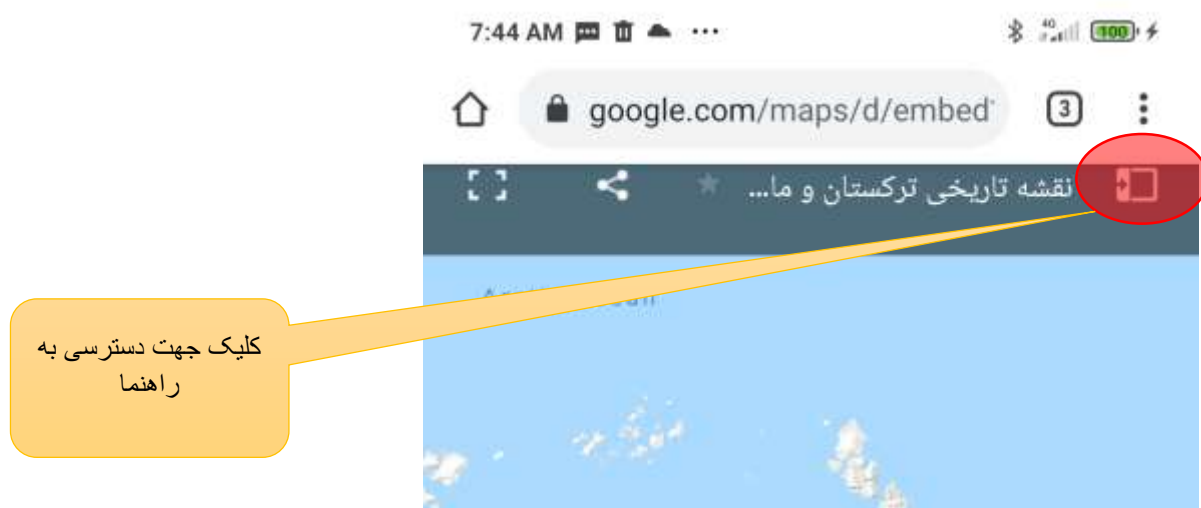
لینک دست رسی به صفحه نقشه در زیر گذاشته شده:

https://www.google.com/maps/d/embed?mid=1no0OjbaivMBAoPcNWxFImGrD1cct_a05

اگر با موبایل کار می‌کنید به محض ورود به نقشه این صفحه را خواهید دید:

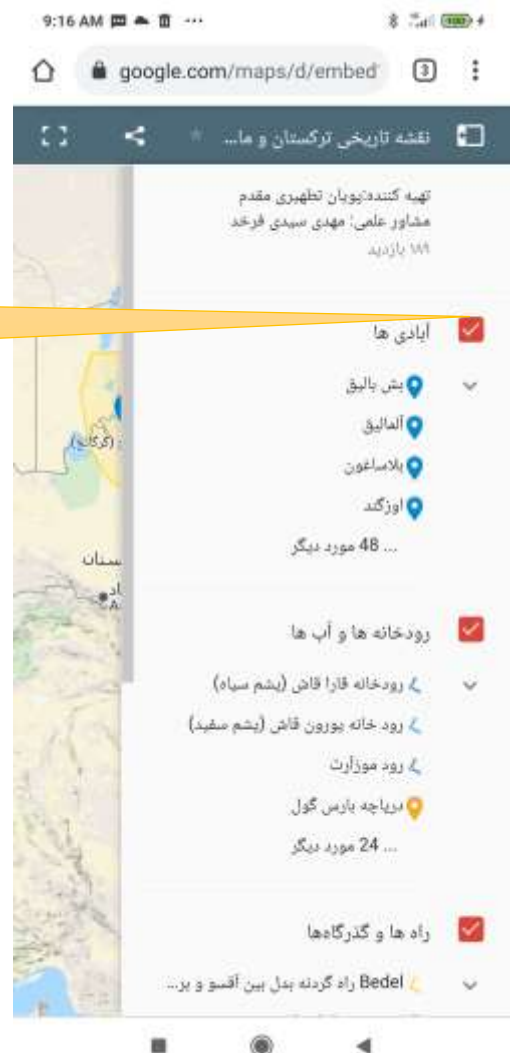

اگر بر روی دکمه گوشه بالا سمت راست کلیک کنید (مطابق شکل زیر) ، راهنمای نقشه باز میشود:

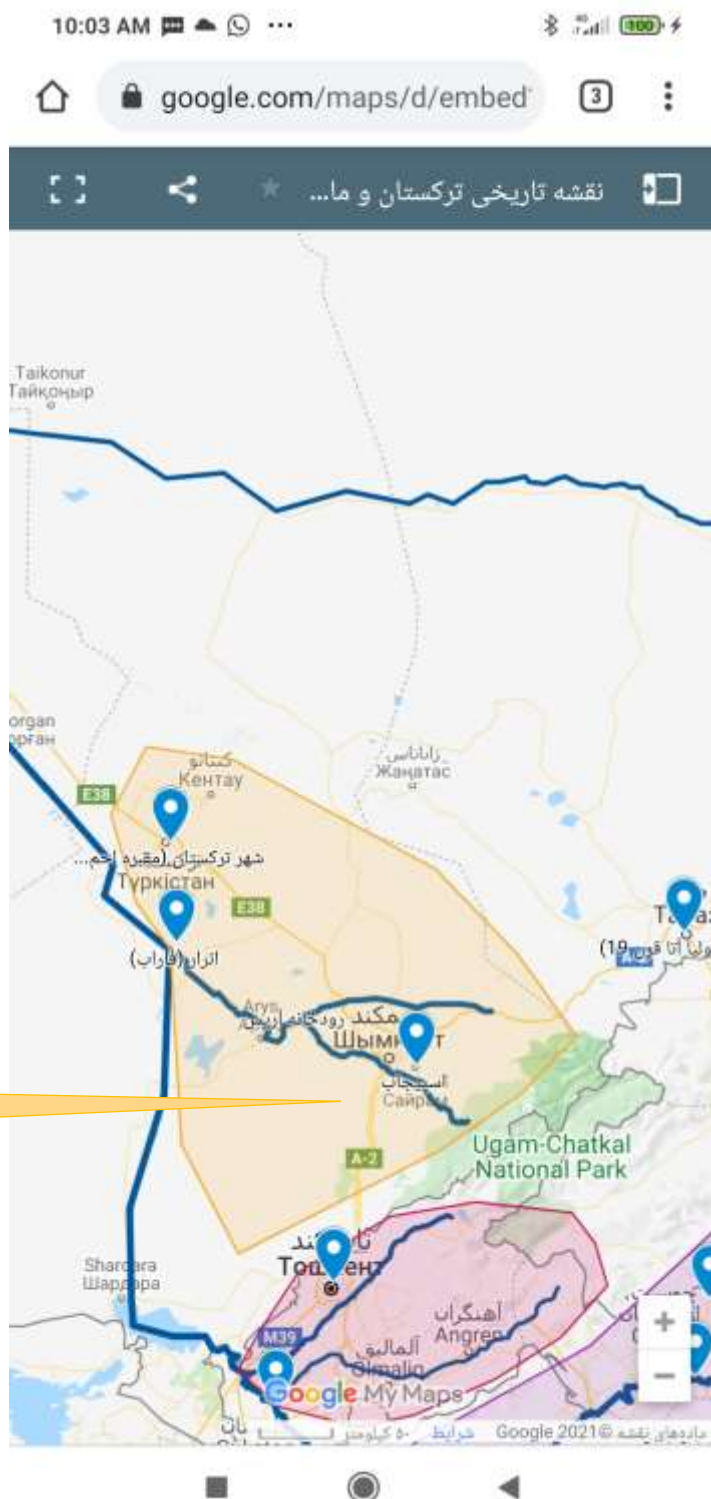
که در تصویر زیر راهنما دیده میشود و میتوانید با برداشتن تیک هر بخش آن را خاموش یا روشن کنید:

اگر این تیک ها را
بردارید آن بخش نقشه
خاموش میشود

بویژه خاموش و روشن کردن بخش «قلمرو های سیاسی و جغرافیای تاریخی» در بخش راهنما بسیار کارآمد است چون وقتی نقشه شلوغ است گاهی گنگ میشود. در زیر نشان میدهم که چگونه میتوانید این بخش «قلمرو های سیاسی و جغرافیای تاریخی» را خاموش کنید.

فرض کنید در بخش زیر (ولایت اسپیجانب) قرار گرفته اید:

ولایت اسپجیاب

در نقشه بالا مساحت زرد رنگ مربوط به ولایت اسپجیاب است. اگر بخواهید نام رودخانه زیر شهر اسپجیاب را بدانید به ترتیب زیر عمل می کنید.

میتوانید مطابق توضیحات قبلی، راهنمای نقشه را باز کنید و تیک «قلمروهای سیاسی و جغرافیای تاریخی» را بردارید.

10:04 AM

100%

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

اوزگند

53 مورد دیگر

رودخانه ها و آب ها

رودخانه قارا قاش (یشم سیاه)

رودخانه یورون قاش (یشم سفید)

رود موزارت

دریاچه پارس گول

23 مورد دیگر

راه ها و گذرگاه ها

Bedel راه گردنه بدل بین آقسو و بر...

گردنه بدل bedel

مسیر موزارت بین آقسو غلجا

راه ختن به کوچا

5 مورد دیگر

قلمرو های سیاسی و جغرافیای تاری...

ساخته شده با Google My Maps

تیک «قلمرو...»
برداشته شد

10:04 AM

100%

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

اوزگند

53 مورد دیگر

رودخانه ها و آب ها ☒

رودخانه قارا قاش (یشم سیاه)

رودخانه یورون قاش (یشم سفید)

رود موزارت

دریاچه پارس گول

23 مورد دیگر

راه ها و گذرگاه ها ☒

Bedel راه گردنه بدل بین آقسو و بر...

گردنه بدل bedel

مسیر موزارت بین آقسو غلجا

راه ختن به کوچا

5 مورد دیگر

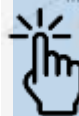
قلمرو های سیاسی و جغرافیای تاری...

ساخته شده با Google My Maps

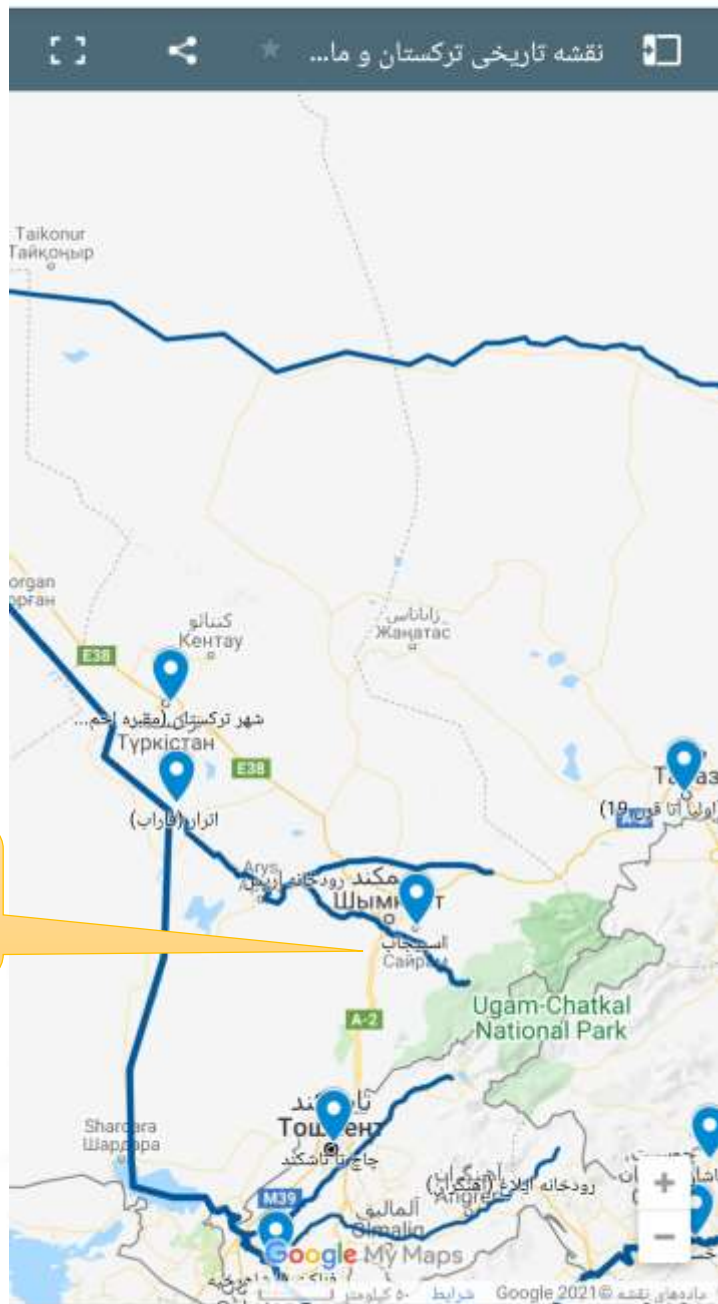
حالا جایی در این
بخش را کلیک کنید تا
راهنما بسته شود

10:04 AM

100%

google.com/maps/d/embed

همانطور که میبینید بخش قلمرو ها ناپدید شد. حالا با دو انگشت منطقه را باز کنید. (زوم کنید)

10:05 AM

100%

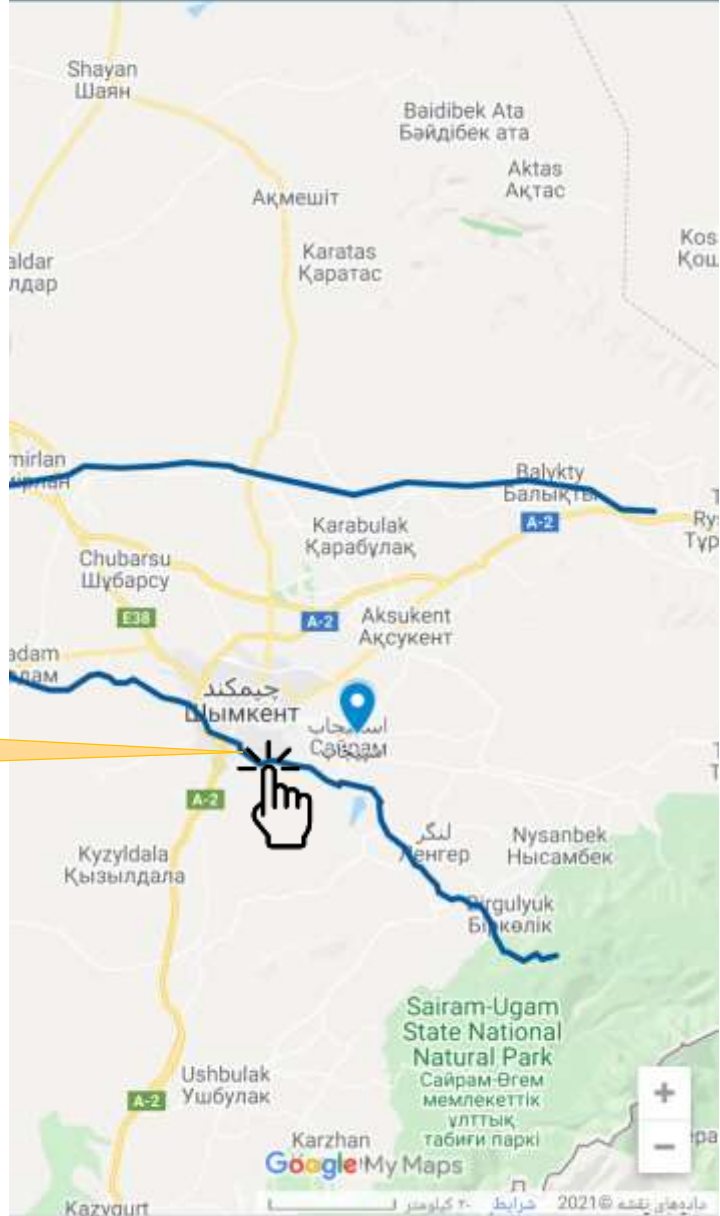

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

اگر روی این رود خانه
کلیک کنید نامش
مشخص میشود.

10:05 AM

4G 100%

google.com/maps/d/embed

3

رودخانه بادام

hilik
Шілік
tobe
төбе
R-58
Tö
Tö
Arys
Арыс
Bakyrsha
Бақырша
Me
Mc
za
за
Shymyrbay
Шимырбай

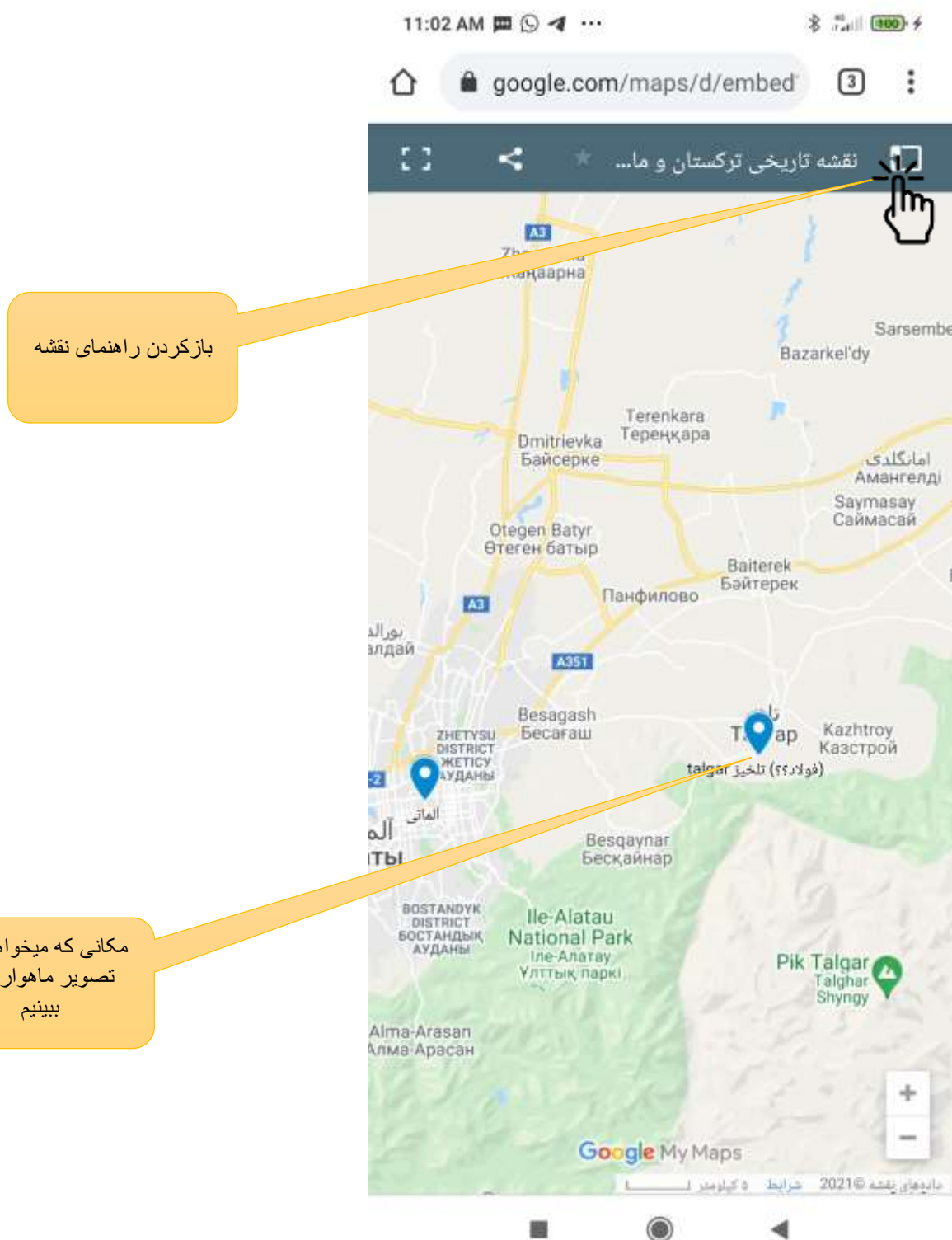
name

رودخانه بادام

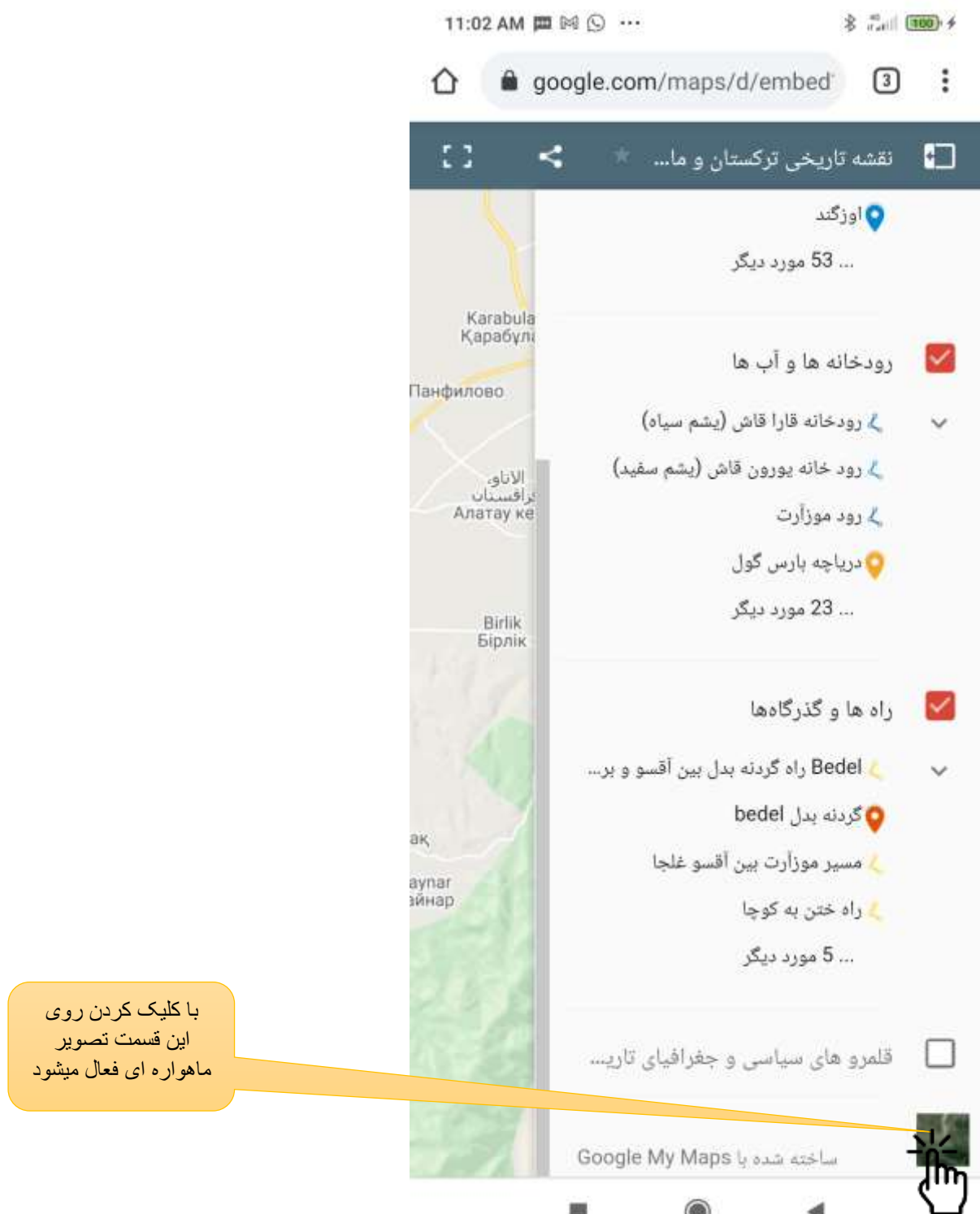
description

رودخانه نزدیک شهر اسپجاب

همچنين گاهي ممكن است براي تان جالب باشد كه مكان مورد نظر در تصوير ماهواره‌اي چگونه ديده ميشود. در اين موارد ميتوانيد مطابق روند زير تصور نقشه گوگل را به تصوير ماهواره‌اي بدل كنيد. اول راهنماي نقشه را باز كنيد.

سپس به پایین ترین بخش آمده و روی تصویر ماهواره ای کلیک کنید تا حالت نقشه پایه به تصویر ماهواره ای بدل شود. برای برگشتن به حالت قبلی معکوس این عملیات را انجام میدهید.

11:03 AM

100%

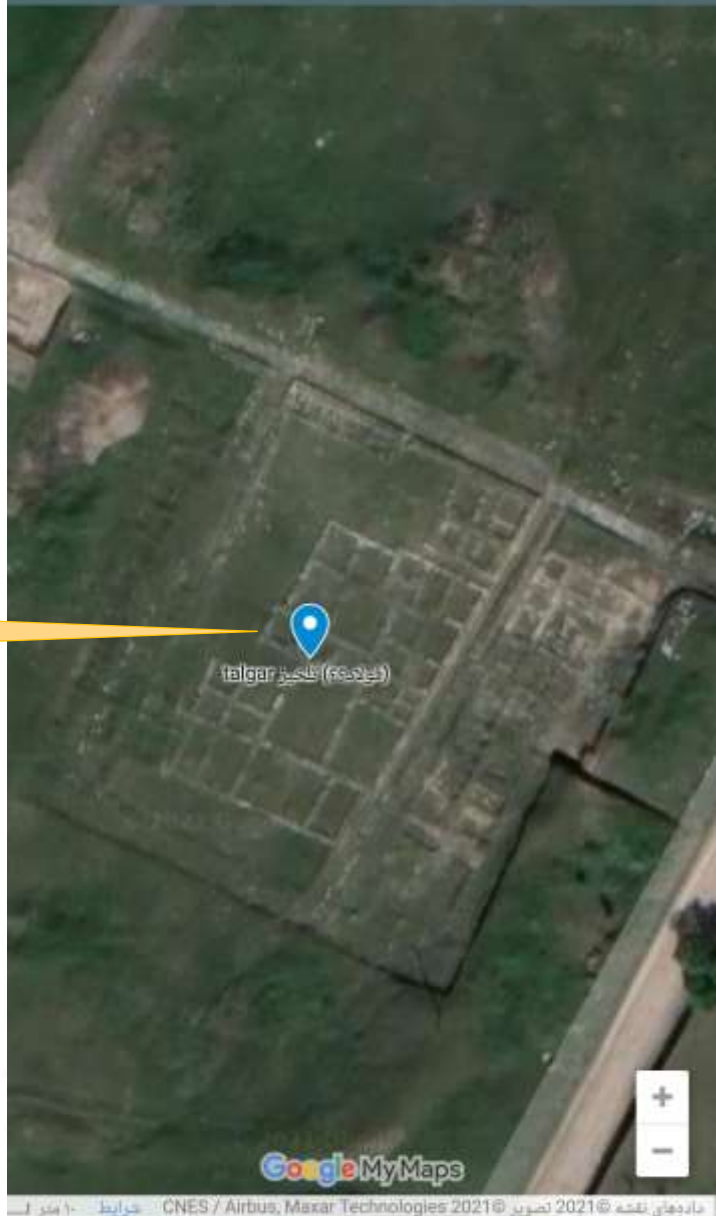

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

حالا اگر روی مکان مورد
نظر زوم کنید میتوانید جزئیات
باقی مانده را ببینید

Google My Maps

مادردهای نقشه © 2021 توسط CNES / Airbus, Maxar Technologies 2021 ©

معایب و مزایای این نقشه:

معایب:

(۱) به دلیل این که محیط برنامه، نقشه پایه گوگل است در نتیجه امکانات گرافیکی چندانی ندارد و نمیتوان نوشته ها و اشکال را به هر شیوه که دلخواه است تغییر داد و زیبا و گویا نمود. احتمالاً فونت های فارسی کوچک است و کمی ناخوانا.

(۲) گاهی نوشته های نقشه پایه گوگل با نوشته مکان ها یا عوارضی که افزوده شده تداخل دارد که باعث گنگی میشود. مثلاً در زیر نقشه منطقه خوارزم و شهر گرگانج قدیم (کونیا اورگانج) را می بینید. اورگانج (گرگانج) باستانی الان در خاک ترکمنستان است ولی به تازگی در ازبکستان هم شهری بنا کرده اند در شمال خیوه که به آن اورگانج می گوید. چون نقشه پایه گوگل شهرهای امروزی را نمایش میدهد شما در این تصویر، اورگانج جدید که در ازبکستان است را هم می بینید. بهتر است در چنین مواردی صفحه را درشت کنید و روی نشانه آبی کلیک کنید تا نام آبادی خوانده شود.

10:27 AM

100%

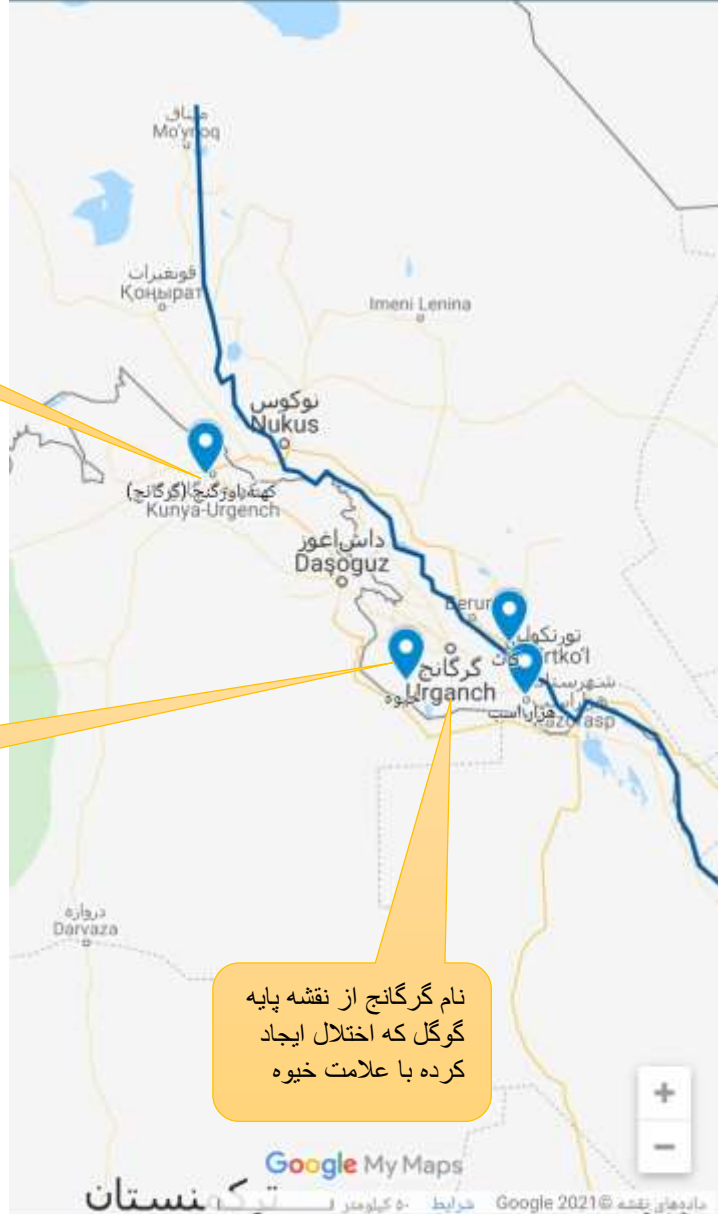

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

کهنه اورگنچ (گرگانچ)
یا کونیا اورگنچ فعلی
در ترکمنستان

علامت مربوط به خیوه

نام گرگانچ از نقشه پایه
گوگل که اختلال ایجاد
کرده با علامت خیوه

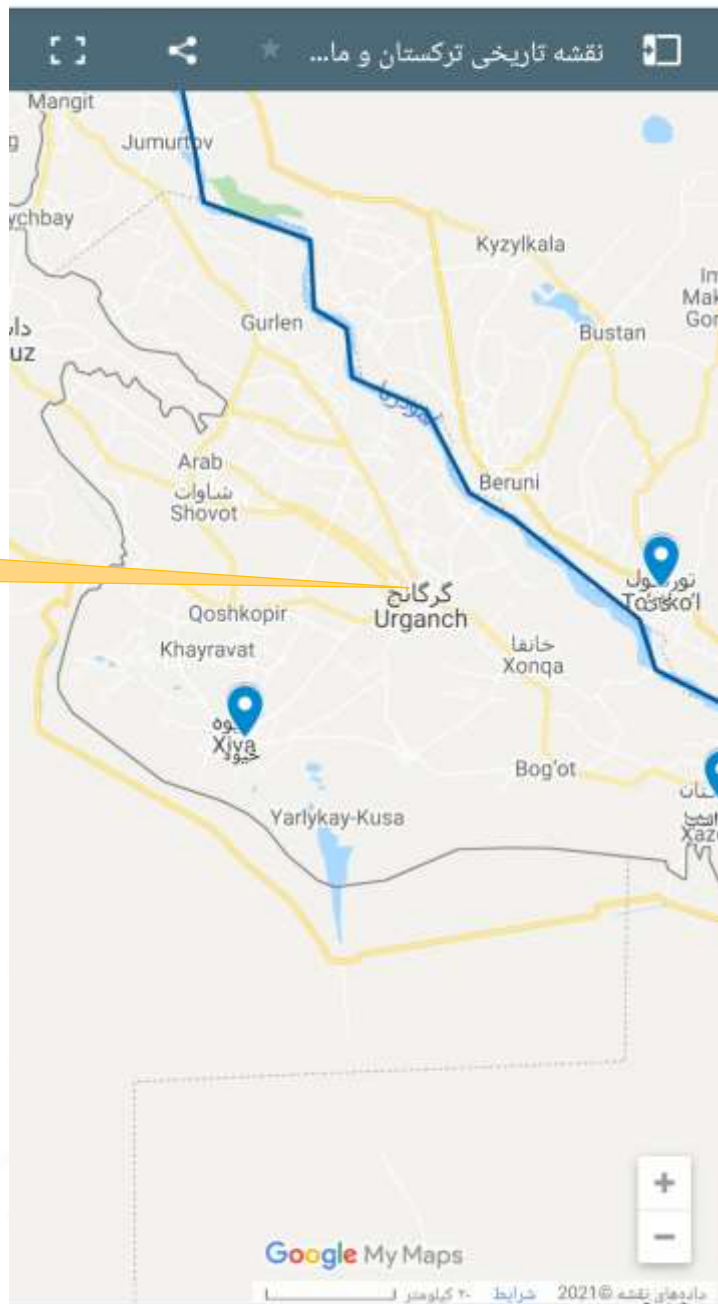
10:27 AM

100%

google.com/maps/d/embed

3

صفحه را زوم کردیم تا
نقشه پایه از علائم
افزوده مجزا شود

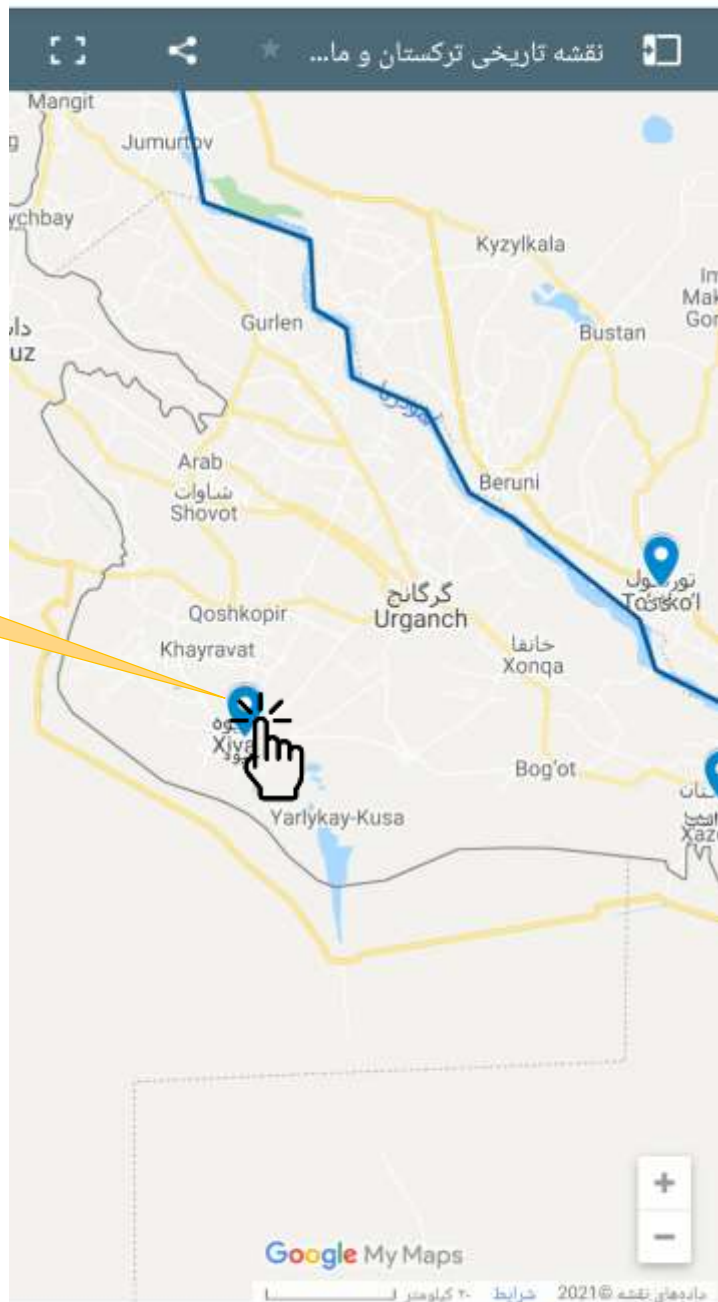
10:27 AM

100%

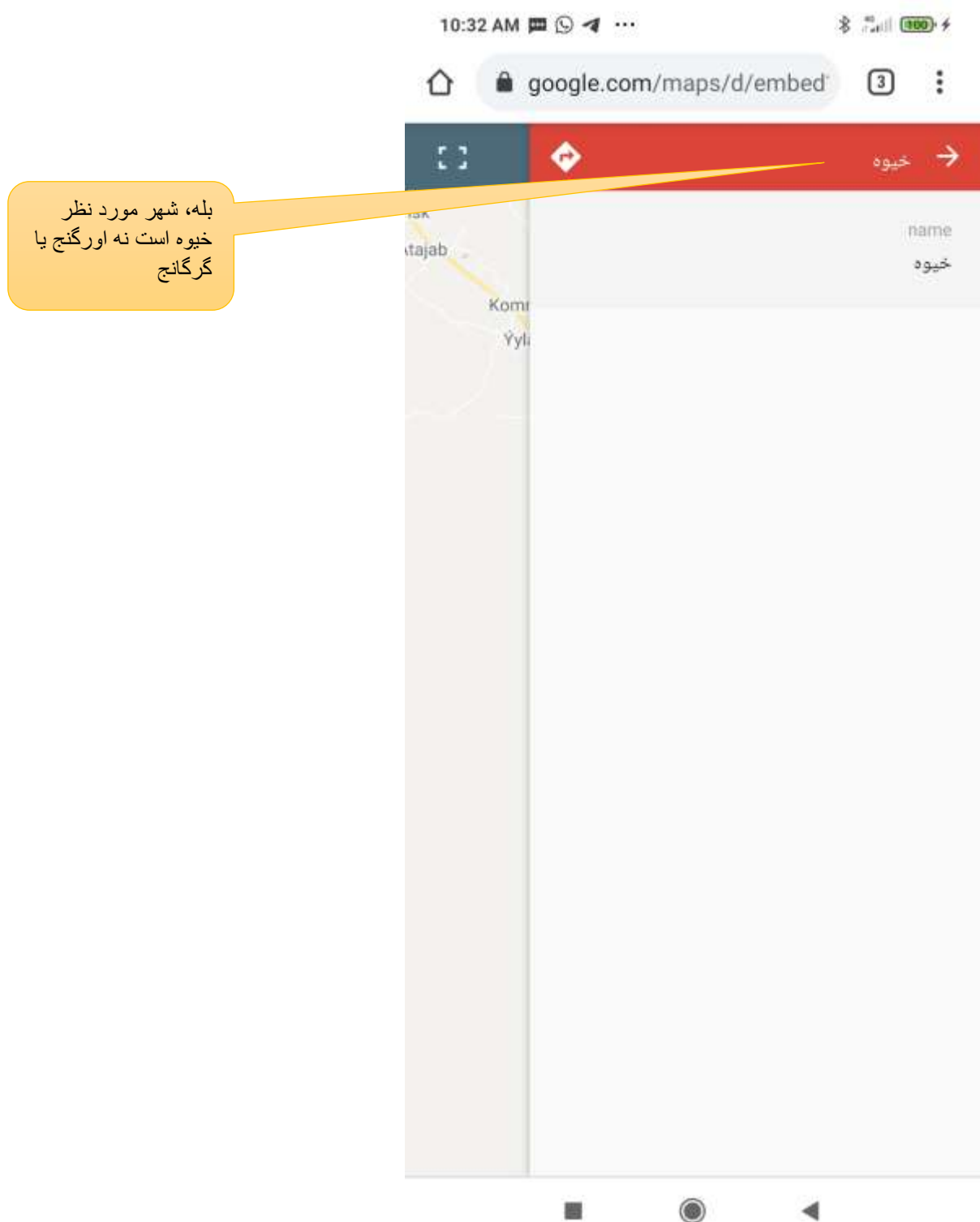

google.com/maps/d/embed

3

حالا روی این نشانه
آبی کلیک میکنیم تا
ببینیم چه شهری است

۳) بخشی از مکان‌ها به صورت حدس و گمان انتخاب شده که در این موارد معمولاً با علامت سوال (?) نشانه گذاری شده. و در توضیحات نقطه می‌توانید جزئیات بیشتری را دریافت کنید. (در زیر یک نمونه را مثال آوردم)

10:46 AM

100%

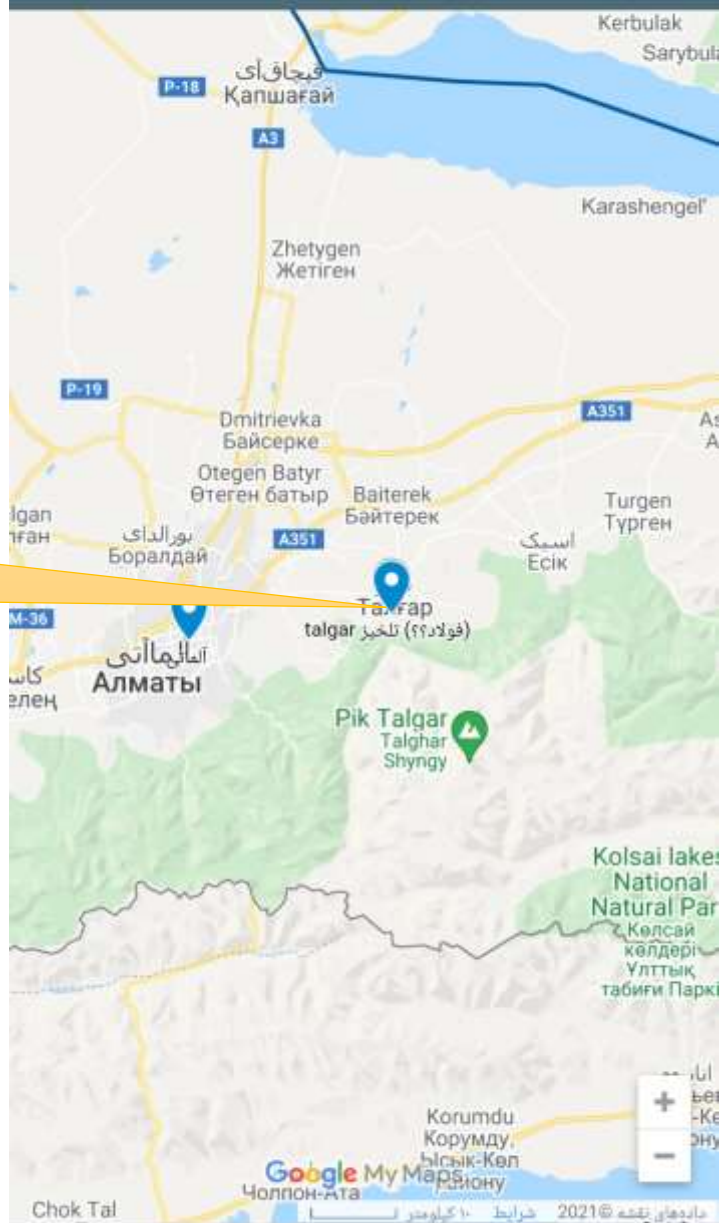

google.com/maps/d/embed

3

نقشه تاریخی ترکستان و ما...

در شرق آلماتی
قزاقستان شهری است به
نام Talgar یا تلخیز که
با کلیک کردن روی
نشانه آبی اطلاعات
شهر آشکار میشود

10:47 AM

100%

google.com/maps/d/embed

3

talgar (فولاد؟؟) تلخیز →

Kurty
Күрті

name

talgar (فولاد؟؟) تلخیز

description

شاید همان شهر فولاد باشد که در جهانگشای آمده چون
محصول این شهر فولاد و آهن بوده.

ybek Beka
Ыбек бека

zengir
сеңгір
Йсаң

اورون آغا
ынағаш
A-2
Kargaly
Қарғалы

همانطور که میبینید علامت
سوال در نام وجود دارد و
دلایل حدس بنده.

مزایا:

(۱) به دلیل نقشه پایه گوگل امکان درشتمایی (Zoom) وجود دارد و میتوانید برای تفکیک نقاط و نقشه زمینه زوم کنید.

(۲) برخی از راه ها و جای آبادی ها بسیار دقیق است و از روی تصویر ماهواره ای بر روی ویرانه های واقعی گذاشته شده که دقت نقشه را بالا میبرد.

(۳) در طول زمان با افزوده شدن اطلاعات میتوان نقشه را به روز کرد و مخاطبان محترم هر بار که به لینک نقشه مراجعه میکنند، آخرین به روز رسانی را میبینند. این مزیتی است که این نقشه نسبت به نقشه های کاغذی خواهد داشت.

(۴) افزودن توضیحات بدون آنکه نقشه شلوغ شود. همان طور که یاد شد، در بخش راهنما اگر روی هر آبادی یا عارضه نقشه کلیک شود به اطلاعات مازاد که ذخیره شده دست پیدا خواهید کرد.

(۵) اگر نام شهری را یا عارضه ای را میدانید ولی نمیدانید در کجای نقشه باید پیدایش کنید میتوانید از صفحه راهنما آن را بیابید و بعد روی نام آن کلیک کنید، نقشه روی آن خواهد آمد.

در پایان ضمن تشکر از جناب سیدی که مشوق اصلی ایجاد این نقشه بود و باقی دوستان که بعدا آن را بررسی خواهند کرد، خواهش میکنم هر مورد اصلاحی که به ذهنشان میرسد به بنده یا جناب سیدی بفرمایند تا بررسی شود.

ارادتمند

پویان مقدم

۰۹۱۲۴۱۸۵۰۱۴

pouyantm@yahoo.com

instagram: [pouyantm](#)